

KS. STANISŁAW LIBROWSKI

OSTATNI WIELKI JUBILEUSZ W POLSCE NIEPODLEGŁEJ (1776) NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI PŁOCKIEJ

WSTĘP

1. Zapowiedź jubileuszu

Dnia 30 IV 1774 r., listem apostolskim danym w Rzymie, Klemens XIV (1769–1774) obwieścił światu obchód Roku Świętego 1775 w Wiecznym Mieście. W Rzymie miał on trwać od 1 nieszporów wigilii Bożego Narodzenia 1774 do końca 1775 r. Do zwykłych warunków jubileuszowych, jakimi są spowiedź, komunia św., post i jałmużna, papież dodawał specjalne, polegające na 30-krotnym nawiedzeniu bazylik Św. Piotra, Pawła, Jana i M.B. Większej oraz pomodleniu się tam w intencji wywyższenia Kościoła, wykorzenia herezji, zgody pomiędzy panującymi, zbawienia dusz i pokoju na świecie¹.

Klemens XIV nie doczekał nawet rozpoczęcia jubileuszu, zmarł bowiem 22 IX 1774 r. Jubileusz ten rozciągnął na cały świat, listem apostolskim datowanym w Rzymie 25 XII 1775 r., jego następcą Pius VI (1775–1799). Warunki do zyskania odpustu pozostały takie jak w Rzymie, ale jubileusz miał trwać tylko na przestrzeni połowy roku. Z tego względu nawiedzanie kościołów zostało zmniejszone do 15 razy².

2. Stan religijno-moralny społeczeństwa polskiego w przededniu jubileuszu

Polska znajdowała się po I rozbiorze. Państwo upada nie tylko z powodu ustrojowej i militarnej przewagi jego sąsiadów-rozbiorców, ale również z własnej winy oraz niemocy fizycznej i moralnej. Znaczna część biskupów, zajęta sprawami majątkowymi, rodowymi i politycznymi, nie stała na poziomie swych zadań. Duchowieństwo niższe, nie zawsze dosyć wykształcone, zajęte troskami materialnymi, obciążone krew-

¹ *Rozrządzenia y pisma pasterskie za rządów J. O. Xięcia Jmci Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego etc. etc. do Dyecezyi Płockiej wydane [...].* T. 1–4. Warszawa 1785 — t. 4 dod. rozdz. V s. 350–367.

² Tamże dod. rozdz. VI s. 367–392.

nymi, duszpasterzowało z różnym powodzeniem. Szlachta, mało wykształcona, hołdująca prywacie i pieniactwu, coraz mniej troszczyła się o kościoły. Lud, zasadniczo dobry, ale wyzyskiwany, był ciemny i obciążony wadami. Najbardziej wykształconym i hojnym dla świątyń i kultu zdawał się być stan mieszczański. W sumie religijność narodu była raczej płytka, uczuciowa, z szczególnym wyakcentowaniem kultu maryjnego.

W szczegółach — przebiegając nasze największe czy najważniejsze diecezje — zauważamy, że w Gnieźnie abp Podolski (1767–1777) nie zajmował się sprawami Kościoła; to, co on zepsuł, naprawił bp Kozierowski. W Krakowie, który w I rozbiórce kraju utracił całe południe diecezji, bp Sołtyk (1759–1788) chronicznie chorował. Archidiecezja lwowska odpadła w I podziale Polski do Austrii. Biskup włocławski Ostrowski (1763–1777) więcej wysiłku poświęcał gospodarce i polityce niż sprawom religijnym.

W diecezji poznańskiej, do której należała także z daleką okolicą Warszawa, ujawniły się jaskrawie kłopoty bpa Młodziejowskiego (1768–1780) z oporem ludności — nie tylko wiejskiej — przeciwko zniesieniu w Polsce kilkunastu drugorzędnych świąt. Dokonał tego Pius VI, brewe danym w Rzymie 23 V 1775 r. — akurat w roku Jubileuszowym — na instancję króla Stanisława Augusta³. Dla niektórych krajów zachodnich uczynił to już wcześniej Benedykt XIV (†1758). Wchodziły tu w grę m.in. trzecie święta (wtorki) Wielkanocy i Zielonych Świąt, apostołów, innych ważniejszych lub popularniejszych świętych. Kościół ustanowił je w swoim czasie dla chwały Bożej i tychże świętych, uświęcenia wiernych, uzyskania większej liczby wolnych dni od pracy dla ludności pańszczyźnianej, pomnożenia dochodów (przez tacę) dla kościołów i duchowieństwa. Obecnie, w miarę uprzemysławiania krajów, potrzeba było panującym więcej dni roboczych, i to było główną przyczyną domagania się ich zniesienia. Przewidując niezadowolenie ludności z powodu tego zarządzenia, nuncjusz Garampi przesłał z Warszawy 30 VI 1775 r. odpowiednie instrukcje wszystkim biskupom⁴ i wyższym przełożonym zakonnym w Polsce⁵. Mimo uspokajania ludu⁶ dochodziło jednak do oporu wiernych, którzy buntowali się i nadal obchodzili zniesione święta. Najenergiczniej wystąpił przeciwko nieposłusznym warszawianom bp Młodziejowski⁷.

Do walki z zadawnionymi wśród ludności wierzeniami, gusłami i zabobonami wystąpiło energicznie duchowieństwo lat siedemdziesiątych XVIII stulecia chyba w całym kraju. Podczas wizytacji generalnych rozległej archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1779–1783 (rządy Ostrowskiego) wizytatorzy zwalczali 5. następujących „wy-

³ Tamże dod. rozdz. II s. 310–319.

⁴ Na przykład biskupowi plockiemu (tamże dod. rozdz. III s. 319–327).

⁵ Tamże dod. rozdz. IV s. 328–350.

⁶ Na przykład biskup plocki listem pasterskim z Warszawy 3 VII 1775 r. (tamże t. I rozdz. XIX s. 367–379).

⁷ *Directorium divini officii ac missarum pro Regio Insigni Collegiata Varsaviensi ejusq[ue] Archidiaconatu in Diaecesi Posnaniensi in annum Domini MDCCLXXX... Varsoviae [1779], nlb.*

stępków”: powstrzymywanie się od pracy w święta zniesione, biczowanie się po kościołach, zwłaszcza w czasie śpiewania pasji wielkopiątkowej, lanie wodą w dyngus (Poniedziałek Wielkanocny), dochodziło aż do wypadków topienia panien i dziewcząt, palenie ogni nad wodami w wigilię św. Jana Chrzciciela (23 VI) i sypanie owsa na kapłana w czasie poświęcania tego ziarna w dzień św. Szczepana (26 XII)⁸.

3. Uzasadnienie wyboru diecezji płockiej

Ostatni jubileusz w Polsce przedrozbiorowej przedstawię na przykładzie diecezji płockiej, zwanej wtedy również mazowiecką. (Mazowiecką nazywaną była w pierwszych wiekach jej istnienia). Czynię to dlatego, iż w tej materii wspomniana diecezja posiada najlepszą i nie powtarzaną nigdzie dokumentację. Mam tu na myśli 4-tomowe wydawnictwo źródłowe publikujące dokumenty biskupa płockiego oraz inne (papieskie, nuncjusza warszawskiego) zawierające nade wszystko materiały jubileuszowe. Są to mianowicie *Rozrządzenia y pisma pasterskie za rządów J.O. Xięcia Jmci Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego etc. etc. do Dyecezyi Płockiey wydane [...] lub przez niego otrzymane, przygotowane do druku przez ks. Wiktora Wargawskiego, kanonika płockiego i pułtuskiego* (które w przypisach artykułu cytuję jako *Rozrządzenia*). W nich to, jak w lustrze, można oglądać przebieg i organizację jubileuszu na rozległym Mazowszu. Skoro przeto w żadnej innej diecezji polskiej nie znajdujemy czegoś podobnego — kiedy np. akta działalności arcybiskupów gnieźnieńskich, w których można by szukać zbliżonych do tamtych materiałów, uległy w r. 1944 zagładzie⁹ — gdy czas naglił, wskutek czego trudno było przedsiębrać po całym kraju żmudną kwerendę archiwalną za źródłami, zdecydowałem oprzeć się prawie wyłącznie na tym kapitalnym i przebogatym pomniku dziejowym.

I. PRZYGOTOWANIE DO JUBILEUSZU W DIECEZJI PŁOCKIEJ

1. Przygotowanie dalsze

Pismem danym w Warszawie 27 XI 1774 r. bp Poniatowski nakazał wszystkim kapłanom swej diecezji coroczne odprawianie rekolekcji. (Dotychczas rekolekcje stanowiły rodzaj kary poprawczej dla określonych księży. Do końca XVI w. odsyłano występnych do zamków biskupich, potem kierowano ich do wybranych klasztorów. Teraz dopiero uznano je za środek do uświęcenia duszpasterzy). Pięciodniowe reko-

⁸ S. Librowski. *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*. Cz. 1, z. 3. ABMK 30:1975 s. 46.

⁹ H. Rybus. *Kilka uwag o zniszczonych aktach arcybiskupów gnieźnieńskich [...]*. ABMK 2:1961 s. 303–307.

lekcje roku 1775 mieli kapłani tej diecezji odprawiać w 5 następujących ośrodkach: w Płocku — w Seminarium Duchownym, Skępem — u bernardynów, Pułtusk — w tymczasowym domu rekolekcyjnym, Mławie — u misjonarzy św. Wincentego i Łomży — u pijarów. Dla duchowieństwa dekanatu górzeńskiego, odpadłego w I rozbiórce do Prus, miały się one odbyć u reformatów w Brodnicy. W każdym z owych 5 miejsc były przewidziane 4 terminy nauk: a) zaczynający się w sobotę przed I niedzielą po Trzech Królach, b) w sobotę przed II niedzielą po Trzech Królach, c) w sobotę przed III niedzielą po Wielkanocy i d) w sobotę przed IV niedzielą po Wielkanocy¹⁰. Którzy kapłani byli wyznaczeni dokąd i w jakiej grupie, uwidaczniają 2 tabele *Rozrządzeń*¹¹. Opublikowany także został rozkład zajęć rekolekcyjnych¹².

Zbliżone treścią do poprzedniego było polecenie wydane przez bpa Poniatowskiego, pismem datowanym z Warszawy 16 II 1775 r., duszpasterzom, aby dopilnowali wypełnienia obowiązku corocznej spowiedzi i komunii wielkanocnej przez parafian¹³.

Dobra diecezji w ogólności, a duchowieństwa i wiernych szczególnie, dotyczyło obwieszczenie biskupa — dokumentem wystawionym w Warszawie 8 III 1775 r. — o przeprowadzeniu wizytacji generalnej w całej diecezji¹⁴. Poniatowski pragnął, ażeby się ona zakończyła jeszcze w r. 1775, czyli przed rozpoczęciem jubileuszu w Polsce¹⁵. W związku z tymi lustracjami zatwierdził biskup obszerne artykuły wizytacyjne, odrębne dla kościołów parafialnych¹⁶, a inne dla katedry oraz obydwu kolegiat diecezjalnych — pułtuskiej i płockiej Św. Michała¹⁷.

Wreszcie, w dniu 20 VIII 1775 r. z Warszawy, ogłosił bardzo obszerny list pasterski do duchowieństwa i świeckich diecezjan, nawołując wszystkich do przygotowania się i głębokiego przeżycia nadchodzącego jubileuszu¹⁸.

2. Przygotowanie bliższe

Opierając się na drukowanym liście apostolskim Piusa VI z 25 XII 1775 r.¹⁹, doręczonym biskupowi płockiemu przez nuncjusza Garampi z jego pismem przewodnim (datowanym z Warszawy 16 II 1776 r.)²⁰, Poniatowski, okólnikiem danym w Warszawie 11 III 1776 r., ogłosił duchowieństwu i wiernym jubileusz powszechny w swej die-

¹⁰ *Rozrządzenia* t. 1 rozdz. VIII s. 128–207.

¹¹ Tamże t. I między s. 190 a 191.

¹² Tamże s. 194–207.

¹³ Tamże rozdz. XIV s. 289–292.

¹⁴ Tamże rozdz. XV s. 292–308.

¹⁵ Tamże s. 195.

¹⁶ Tamże rozdz. XVI s. 309–337.

¹⁷ Tamże rozdz. XVII s. 337–360.

¹⁸ Tamże rozdz. XXII s. 391–589.

¹⁹ Por. przyp. 2.

²⁰ *Rozrządzenia* t. IV, dod. rozdz. VII s. 392–395.

cezji, określając jego czas i warunki²¹. Równocześnie ogłosił biskup na użytek miejscowego jubileuszu obszerny traktat (nieznanego kompilatora) o odpustach w ogólności, a o jubileuszu w szczególności²².

Także w marcu 1776 r. wydał, a raczej zatwierdził (z Warszawy), obszerną instrukcję dla spowiedników na czas jubileuszu w diecezji²³. Zrodziły się bowiem u spowiedników i penitentów wątpliwości, czy w czasie jubileuszowym można więcej razy użyć darowanie grzechów, czy tylko jeden raz. Za orzeczeniem papieża Benedykta XIV, jeszcze z lat 1749–1751, rozstrzygano także teraz, iż zwykli grzesznicy mogą otrzymać rozgrzeszenie więcej razy, atoli podlegający grzechom zastrzeżonym lub cenzurom będą liczyć jedynie na jednorazową absolucję.

Oprócz wspomnianej rozprawy o jubileuszu oraz instruktarza dla spowiedników w diecezji płockiej nie oglądając się w tym względzie na literaturę światową (np. A. Zaccaria. *Trattato dell' anno santo*. Roma 1775) i obcodiecezjalną polską, wydrukowano w tym okresie nie znane bliżej modlitwy i medytacje dla wiernych, rozłożone na 15 dni pozyskiwania odpustów, a jej kapłan Jan Stanisław Wujkowski, kanonik pułtuski, posiada na swym koncie szereg wydań katechizmu pt. *Chleb duchowny* [...]. W czasie jubileuszu posługiwano się też katechizmem nieznanego kompilatora pt. *Zebranie nauki chrześcijańskiej* [...] Tenże Wujkowski jest autorem podręcznika dla prowadzących rekolekcje kapłańskie w diecezji płockiej pt. *Rekollekcye duchowne* [...] (kilka wydań).

Organizacja i warunki uzyskania jubileuszu w diecezji płockiej w r. 1776 przedstawiały się następująco: W myśl rozporządzenia biskupa zasadniczy, półroczny jubileusz na terenie diecezji miał trwać od 26 V (niedziela Zesłania Ducha Świętego) do 26 XI (wtorek po 26 niedzieli po Zielonych Świętach). Na miejsca nabożeństw i rekolekcji jubileuszowych wybrano 3 miasta konsystorskie diecezji: Płock, Pułtusk i Łomżę. Do każdego z nich zostały przydzielone pielgrzymki z odpowiednich parafii.

Warunki do odprawienia jubileuszu były następujące. Przez 15 dni należało brać udział w misjach, zachować post w ciągu 3 dni tygodnia (środa, piątek, sobota), świadczyć jałmużnę do skarbon i bezpośrednio ubogim do rąk, nawiedzić 4 kościoły, którymi w Płocku były: katedralny, kolegiacki, dominikański i reformacki; w Pułtusku: kolegiacki, jezuicki, reformacki i Najświętszej Maryi Panny (stara fara); w Łomży: farny, pijarski, kapucyński i benedyktynek. Przy ołtarzu jubileuszowym w każdym z czterech kościołów danego miasta trzeba było przy nawiedzeniu odmówić 5 Ojcze nasz, 5 Zdrowaś i 1 Wierzę. Jak do wszystkich odpustów — także do jubileuszowego wymagane są zwykle akty: sakramenty pokuty i komunii²⁴. Przepisy odnoszące się do dobrego porządku w czasie odbywania jubileuszu zostały opracowane przez urzędy diecezjalne w najdrobniejszych szczegółach²⁵.

²¹ Tamże t. II rozdz. XXIII s. 1–34.

²² Tamże rozdz. XXIV s. 34–195.

²³ Tamże rozdz. XXV s. 195–320.

²⁴ Por. przyp. 21; *Rozrządzenia* t. II rozdz. XXVI s. 320–335.

²⁵ *Rozrządzenia* t. I rozdz. XXVIII s. 245–355.

Ubodzy, którzy w tym okresie dziejów byli w społeczeństwie i Kościele jakby osobnym stanem, mieli w czasie jubileuszu sprecyzowane obowiązki i uprawnienia: a) powinni sami zyskiwać odpusty; b) mieli się zarejestrować nie tylko u starszego bractwa ubogich, lecz również uzyskać uznanie za takich przez władzę kościelną, a to celem uczestniczenia w podziałach z puszek; c) powinni w owych trzech metropoliach diecezji podzielić się na 4 grupy (przy każdym kościele), ażeby bogatsi, pragnący dać jałmużnę, nie byli pozbawieni okazji do jej świadczenia²⁶.

Chorzy, starcy, więźniowie, zakonnice klauzurowe mogli zyskać odpust jubileuszowy w swych domach i celach. Wymagane akty mieli wypełnić w kaplicach albo przed obrazami. W zamian za zredukowanie warunków powinni byli zachować post w cztery dni tygodnia (także w poniedziałek)²⁷.

II. PRZEBIEG JUBILEUSZU W DIECEZJI PŁOCKIEJ

1. Pierwszy, zasadniczy etap jubileuszu

Zaplanowana na 6 miesięcy istotna seria uroczystości jubileuszowych, urządzona w trzech głównych miastach biskupstwa, przewidywała 12 serii 15-dniowych misji w katedrze plockiej, kolegiacie pułtuskiej i farze łomżyńskiej. Ceremoniał rozpoczęcia jubileuszu w Płocku, Pułtusk i Łomży został szczegółowo rozpracowany²⁸. Uroczystości odpustu powszechnego zaczęły się tam biciem w dzwony już w piątek 24 V 1776 r.

W dniu 12 III 1776 r. zatwierdził bp Poniatowski (w Warszawie) skład kapłanów prowadzących misje (kazania tematyczne i katechizmowe) w wymienionych trzech centrach. Wszyscy pochodzili z terytorium diecezji, ale przeważali zakonnicy. Razem, w każdym ośrodku misyjnym działało po 12 ekip, każda przez 15 dni. Grupy zakonne prowadziły po 2 lub 3 serie²⁹. Biskup zabronił słuchania spowiedzi w czasie głoszenia nauk, aby nie przeszkadzano tak mówiącym, jak też słuchającym³⁰.

Dnia 11 III 1776 r. zatwierdził Poniatowski (w Warszawie) przydział dekanatów, a w nich parafii, (2 terminy z kwartalnym odstępem) do tych 3 ośrodków. Do katedry w Płocku udały się pielgrzymki parafii z dekanatów: plockiego, bielskiego, dobrzyńskiego, rypińskiego, lipnowskiego, sierpeckiego, gostyńskiego, raciańskiego, wyszogrodzkiego, szreńskiego, bodzanowskiego, płońskiego, biezuńskiego³¹. Do kolegiaty w Pułtusk — wtedy i w takiż sposób — z dekanatów

²⁶ Tamże t. II s. 349–355.

²⁷ Tamże s. 21–24.

²⁸ Tamże rozdz. XXVII s. 335–344.

²⁹ Tamże rozdz. XXIX tabl. 1 s. 356.

³⁰ Tamże s. 347.

³¹ Tamże rozdz. XXX tabl. 2 s. 357–360.

pułtuskiego, ciechanowskiego, janowskiego, mławskiego, nowomiejskiego, przasnyskiego, zakroczymskiego, wyszkowskiego, makowskiego, kamieńczykowskiego, stanisławowskiego, radzyńskiego³². Do kościoła farnego w Łomży — wtenczas i w taki sam sposób — parafie z dekanatów łomżyńskiego, ostrowskiego, andrzejskiego, wiskiego, wąsoskiego³³. Przy każdym zestawie części parafii, biorących udział w misjach w określonych dwóch tygodniach, podano w tabelach liczby osób zdolnych do spowiedzi (wynosiły one 3–7 tys., przeważnie jednak 3–4 tys.). W następstwie tego wiadomo, ilu wiernych zdolnych do spowiedzi posiadała diecezja płocka, jak również ile osób mogło korzystać z jubileuszu. Dbały o statystykę i archiwa Poniatowski polecił spowiednikom notowanie liczby wyspowiadanych przez siebie penitentów, a zakrystianom kościołów liczenie komunikantów podawanych do konsekracji³⁴.

Wyznaczono również (pewnie razem z misjonarzami) zestaw spowiedników jubileuszowych — do katedry w Płocku 7 ekip³⁵, do kolegiaty w Pułtusku 5³⁶ i do fary w Łomży 3³⁷. Przeważnie pracowały one w dwóch terminach. Stałe grupy spowiedników rekrutowały się głównie z zakonników; w Płocku i Pułtusku zaproszono do udziału także prałatów i kanoników. Oprócz ekip stałych spowiadali księża zamiejscy, jak również — w charakterze pomocników — duszpasterze przybywający z pielgrzymkami ze swoich parafii. Biskup zabronił pod sankcją suspensy przyjmowania przez spowiedników od penitentów stypendiów mszalnych, a to wszystko, by nie było wyzysku zmiekczonej żalem ludzi³⁸.

Poniatowski pragnął, ażeby jubileusz także zewnętrznie wypadł najlepiej. W tym celu nakazał we wszystkich ośrodkach prowadzenie diariuszy z jego przebiegu, a potem dostarczenie mu ich dla wciągnięcia streszczeń do akt biskupich³⁹. Nie badałem w Płocku, czy rzeczywiście wpisano coś z tego do owych ksiąg.

2. Druga, kwartalna seria jubileuszowa

Z tego powodu, że nie wszyscy diecezjanie byli w stanie dotrzeć do trzech odległych centrów: Płocka, Pułtuska i Łomży, i to aż na 15 dni, bp Poniatowski, otrzymawszy zezwolenie od papieża, czy raczej od nuncjusza⁴⁰, pismem datowanym z Warszawy 10 VII 1776 r., wprowadził udogodnienia w dziedzinie uzyskania odpustów. Ponieważ czas biegł naprzód, biskup skrócił okres jubileuszowy do kwartału (od 25 VIII do

³² Tamże rodz. XXXI tabl. 3 s. 361–364.

³³ Tamże rodz. XXXII tabl. 4 s. 365–366.

³⁴ Tamże s. 247.

³⁵ Tamże rodz. XXXIII tabl. 5 s. 367.

³⁶ Tamże rodz. XXXIV tabl. 6 s. 368.

³⁷ Tamże rodz. XXXV tabl. 7 s. 369.

³⁸ Tamże s. 348.

³⁹ Tamże s. 334.

⁴⁰ Tamże s. 371.

26 XI 1776 r.), ograniczając udział w misjach do 5 dni, przy zachowaniu tych samych warunków. Dodał również 10 bliższych ośrodków miejskich do odbywania nabożeństw i nawiedzin. W archidiakonacie dobrzyńskim: Skepe z kościołem parafialnym, bernardyńskim i 2 figurami za miastem. W archidiakonacie pułuskim: Myszyniec z kościołem farnym i 3 figurami w polu; Ostrołękę z kościołem parafialnym, bernardyńskim i 2 figurami poza miastem; Pragę z kościołem farnym, bernardyńskim męskim i żeńskim, kaplicą loretańską; Szczuczyn z kościołem pijarskim i 3 kaplicami za miastem. W archidiakonacie plockim: Czerwińsk z kościołem parafialnym, kanoników regularnych lateraneńskich i 2 figurami poza miastem; Mławę z kościołem farnym, Św. Wawrzyńca i 2 figurami za miastem; Płońsk z kościołem parafialnym, karmelitów, Św. Piotra i Św. Anny; Sierpc z kościołem farnym, benedyktynek, Świętego Ducha i Św. Wawrzyńca; Zakroczym z kościołem parafialnym, kapucyńskim i 2 figurami poza miastem. Trzy podstawowe centra diecezjalne Płock, Pułtusk i Łomża pozostały nadal aktualne⁴¹. Kościoły parafialne służyły zapewne wszędzie nabożeństwu misyjnym, a zakonne, pomocnicze i figury do nawiedzeń jubileuszowych.

Dokumentem, danym z Warszawy 10 VII 1776 r., zatwierdził Poniatowski w 2 turach (z półtoramiesięczną różnicą między jedną a drugą), a poprzez 9 turnusów przydział parafii do nowych 10, w praktyce zaś do 13 miejsc jubileuszowych⁴². Pismem, także datowanym z Warszawy tegoż dnia, promulgował biskup wykaz misjonarzy, składających się z duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, do tychże miast⁴³. Wreszcie, przypuszczalnie w tym samym czasie, ułożono listę spowiedników (z kleru świeckiego i zakonnego) dla drugiego etapu jubileuszu⁴⁴.

3. Trzecia, miesięczna seria jubileuszu

Opierając się na liście apostolskim Piusa VI, lub nowym jego pozwoleniu⁴⁵ bp Poniatowski, pismem danym z Warszawy 20 IX 1776 r., zarządził dla tych diecezjan, którzy dotąd nie skorzystali z odpustów, jednomiesięczny jubileusz na terenie własnej parafii. Jego początek wyznaczył na 1 XI. Proboszczowie powinni od siebie wyznaczyć 4 stacje do nawiedzeń, nauki zaś i spowiedź powierzyć dobranym przez siebie kapłanom diecezjalnym lub zakonnym albo też osobiście wykonać. Warunki jubileuszowe obowiązywały podobnie jak w powyższych dwu etapach uroczystości⁴⁶.

W dniach 24–26 XI (niedziela — wtorek) 1776 r. odbyło się zamknięcie jubileuszu, we wszystkich świątyniach, czterdziestogodzinnym nabożeństwem⁴⁷.

⁴¹ Tamże rozdz. XXXVI s. 371–377.

⁴² Tamże rozdz. XXXVII tabl. 8 s. 378–379.

⁴³ Tamże rozdz. XXXVIII tabl. 9 s. 380–381.

⁴⁴ Tamże rozdz. XXXIX tabl. 10 s. 382–383.

⁴⁵ Tamże s. 384.

⁴⁶ Tamże rozdz. XL s. 383bis–388.

⁴⁷ Tamże rozdz. XLI s. 388–389.

ZAKOŃCZENIE

Jubileusz powszechny, odprawiany od 1470 r. co 25 lat, przeprowadzony w diecezji płockiej z takim rozmachem i uwagą, zapewne zrodził na tym terytorium długotrwałe owoce. Ze strony samego bpa Poniatowskiego pokłosie jubileuszowe na przestrzeni najbliższych kilku lat zaznaczyło się następującymi osiągnięciami. Przypuszczalnie w r. 1777 ogłosił on swoją *Pastoralną*, za którą można poczytać obszerne *Ordinationes generales* [...], dołączone przez niego do dekretów reformacyjnych po wizytacji generalnej diecezji z r. 1775⁴⁸. Równocześnie, dokumentem wystawionym w Warszawie 30 XI 1777 r., erygował na terenie swego biskupstwa Bractwo Miłosierdzia⁴⁹, które w krótkim czasie rozpowszechniło się po całym kraju. W rok później, z Jabłony 2 IX 1778 r., zarządził Poniatowski odbywanie misji w poszczególnych parafiach diecezji co 8 lat⁶⁰ oraz przepisał dla nich różne instrukcje⁵¹. Wreszcie, dokumentem danym w Warszawie 2 I 1779 r., zaprowadził czterdziestogodzinne nabożeństwo po kościołach diecezji płockiej i rozłożył je w ten sposób, ażeby nieprzerwanie trwało przez cały rok⁵².

Kiedy porówna się w Polsce jubileusz z r. 1776 (następujący) z jubileuszem z r. 1974 (uprzedzającym), uderzają przede wszystkim łagodne warunki postawione obecnie dla chcących uzyskać odpusty. Są to mianowicie: odwiedzenie jednego kościoła jubileuszowego, tam udział we mszy św., odprawienie spowiedzi i przyjęcie komunii, odmówienie 1 Ojciec nasz i 1 Wierzę w intencji ojca św. i kolegium biskupów, wreszcie wykluczenie przywiązania do grzechu⁵³. Przed 200 laty, w okresie żywej wiary oraz urzędowego udziału władz i wiernych w uroczystościach, można było więcej wymagać. W wieku laicyzacji nie wymaga się więcej, gdyż nawet przy tak obniżonych wymaganiach nie wszyscy z łask korzystają.

Zapewne w innych diecezjach Polski, w których zresztą nie ma w tym przedmiocie podobnych źródeł, wielki jubileusz roku 1776 nie wypadł tak dobrze jak w płockiej. Do jego zorganizowania i powodzenia wymagane były nie tylko talent organizatorski oraz gorliwość biskupa i jego pomocników — jak w Płocku, lecz także środki materialne, potrzebne do sfinansowania imprezy i obszernej publikacji o niej, a nade wszystko fakt zostawania bratem królewskim. Za jedno z głównych osiągnięć jubileuszowych roku 1776 można uważać upowszechnienie się w Polsce sakramentu bierzmowania. Dowodzą tego zachowane akta działalności biskupów sufraganów oraz sprawozdania wizytacji generalnych parafii.

⁴⁸ Tamże t. III rozdz. XLVII s. 1–136.

⁴⁹ Tamże t. II rozdz. XLVI s. 426–504.

⁵⁰ Tamże t. III rozdz. XLVIII s. 137–142.

⁵¹ Tamże rozdz. XLIX–LIV s. 142–294.

⁵² Tamże rozdz. LVI s. 375–405.

⁵³ KDW 57:1974 s. 173–174.

THE LAST GREAT JUBILEE OF INDEPENDENT POLAND, 1776
(BASED ON THE EXAMPLE OF THE PŁOCK DIOCESE)

Summary

The universal jubilee celebrated in 1775 in Rome by permission of Pope Clement XIV was extended over the whole world in 1776 by Pope Pius VI. The paper presents the organization and the course of the jubilee in Poland on the example of the Płock diocese where best sources in this matter are retained in the form of four printed volumes entitled „Rozządzenia y pisma pasterskie [...] Michała Jerzego Poniatowskiego, biskupa płockiego...” (Decrees and pastoral letters of Michał Jerzy' Poniatowski, Bishop of Płock). Basing upon them one can trace the excellent preparations (direct and indirect) of the diocese for the jubilee, its three-stage course, the ending and subsequent spiritual fruits. In the first stage (half a year) the ceremonies were performed in three centres of the bishopric: Płock, Pułtusk and Łomża. In the second stage (a quarter of a year) ten minor towns joined: Czerwińsk, Mława, Myszyniec, Ostrołęka, Płońsk, Praga, Sierpc, Skepe, Szczuczyn, and Zakroczym. In the third series of the jubilee (one month) indulgences were obtainable on the territory of every parish